

До Спеціалізованої вченої ради
Д. 64.051.28 по захисту дисертацій на
здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

ВІДГУК ОПОНЕНТА

**кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права та
процесу Харківського національного університету внутрішніх справ
САВЧЕНКО Аріни Сергіївни
на дисертацію Мурзенка Максима Володимировича
«Арешт судна як правовий засіб забезпечення морських вимог
(процесуальні аспекти)», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право
і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність теми дослідження. Україна прагне визнання її повноцінним членом світового співтовариства, здійснюючи низку послідовних заходів для досягнення цієї мети. Важливими серед них є проголошення пріоритету загальнолюдських цінностей, створення сприятливих умов для гуманітарного, особистого спілкування людей, розширення наукових, ділових, комерційних, туристичних зв'язків тощо. Це спричиняє виникнення різноманітних правовідносин, учасниками яких є, з однієї сторони, українські громадяни або юридичні особи, з іншої – громадяни, установи, інші юридичні особи іноземних держав.

Україна є морською державою, тому особливого значення набуває фактор утвердження її позицій у цій сфері виходячи з її просторових і геофізичних особливостей, місця та ролі у глобальній та регіональній системі міжнародних відносин відповідно до Морської доктрини України на період до 2035 року.

Україна має сприятливі умови для розвитку морської діяльності, складовими частинами якої є: торговельне мореплавство, морський транспорт, суднобудування, військово-морська діяльність, використання водних біоресурсів та інших ресурсів моря, туристична та рекреаційна діяльність, а також діяльність у сферах науки, освіти, екології і захисту моря. Зазначена діяльність є ускладненою іноземним елементом сферою діяльності, вона поєднує господарюючих суб'єктів різних країн, які одночасно є її сторонами та представниками різноманітних правових систем та правопорядків.

Міжнародні перевезення морем є найбільш економічно вигідним, зручним та мінімально логістично-затратним способом перевезення вантажів, в яких

морський транспорт займає одне з провідних місць. Основним джерелом їхнього регулювання є норми як національного, так і міжнародного законодавства.

Правовідносини, що виникають у цій сфері характеризуються складним колом суб'єктів, конкуренцією юрисдикцій та високою швидкістю виникнення та припинення зобов'язань. Зокрема, відносини перевезення виникають при застосуванні морських вимог і, як правило, між учасниками, які є суб'єктами господарювання в розумінні ст. 4 Господарсько-процесуального кодексу України, а саме: юридичні особи та фізичні особи-підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування, та стосуються морської вимоги.

Морське судно протягом короткого проміжку часу може здійснювати заходи в порти різних держав, здійснювати плавання під прапором будь-якої держави світу, також й судновласник може бути резидентом будь-якої країни, при цьому не будучи власником судна або інших активів.

За таких обставин арешт судна на забезпечення морської вимоги є чи не єдиним дієвим заходом забезпечення позову до такого судновласника, оскільки змушує його пропонувати альтернативне забезпечення у вигляді депозиту грошових коштів, надання гарантії фінансової установ, що робить ефективним судовий захист прав позивача в обраний ним спосіб. При цьому особливого значення набувають процесуальні аспекти здійснення такого арешту та звільнення судна з-під арешту, оскільки саме через процесуальні механізми реалізується право особи на судовий захист.

Загалом проблема арешту морських суден в Україні за останні десятиріччя зазнала значних змін як на законодавчому, так і на практичному рівнях. Враховуючи вплив міжнародної теорії морського права та усталеної національної практики низки держав, поступово формується перелік уніфікованих міжнародних стандартів, що регламентують питання, що виникають у зв'язку з арештом морських суден. Водночас слід констатувати, що актуальне законодавство України в цій частині є недосконалим, істотно відрізняється від законодавств інших країн, що не сприяє розвитку усталеної практики його застосування.

Викладені обставини роблять дослідження М. В. Мурзенка теоретично і практично значущим, а, відтак, й особливо актуальним. Це підтверджується, зокрема, й тим, що дисертаційне дослідження виконане відповідно до основних напрямів науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темами «Майнові та немайнові права особи в умовах побудови правової держави в Україні: проблеми набуття, здійснення та захисту» (державний реєстраційний номер 0108U003958), «Приватно-правове

регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740), «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» (державний реєстраційний номер 0118U004432).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Якість будь-якого дисертаційного дослідження обумовлюється об'єктивністю та достовірністю його результатів. У свою чергу, об'єктивність та достовірність результатів забезпечується використанням у дослідженні належного методологічного інструментарію. Так, у рецензованому дисертаційному дослідженні дисертантом використовувались як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи наукового пізнання. За допомогою історико-правового методу автором було розглянуто становлення та розвиток законодавства щодо арешту морських суден як категорії морського права на національному та міжнародному рівнях (підрозділ 1.1 Розділу 1). Порівняльно-правовий метод використано з метою з'ясування співвідношення арешту морських суден, як категорії вітчизняного права із суміжними правовими категоріями (підрозділ 1.2 Розділу 1), а також здійснення порівняльно-правового аналізу цивільного законодавства України та деяких зарубіжних країн (підрозділи 3.1, 3.2 Розділу 3). Системно-структурний метод застосовувався при визначенні категорії «арешт морського судна» та визначення його місця у системі права України (підрозділи 1.2, 1.3 Розділу 1), а також при виявленні умов звернення до суду з метою накладення арешту на морське судно (підрозділ 2.1 Розділу 2). Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що закріплюють порядок здійснення арешту морських суден на забезпечення морських вимог за законодавством України (підрозділи 2.2, 2.3 Розділу 2), виявити недоліки процесуальної регламентації арешту морських суден (Розділи 1, 2). За допомогою методу теоретико-правового моделювання сформульовано пропозиції про вдосконалення цивільного законодавства України з урахуванням позитивного законодавчого досвіду деяких зарубіжних країн (Розділи 2, 3).

Обираючи предметом дисертаційного дослідження процесуальні аспекти арешту судна як правового засобу забезпечення морських вимог, автором досліджується розвиток даного інституту в історико-правовому аспекті; на основі аналізу наукових концепцій і законодавчих дефініцій автор пропонує визначення поняття інституту арешту морського судна, досліджує його місце в системі права України; також визначає умови виникнення права вимагати арешту судна на забезпечення морської вимоги та подання відповідної заяви, процесуальні особливості накладення арешту на морське судно та звільнення його з-під арешту, досліджує процесуальні аспекти регулювання даного

інституту в праві окремих зарубіжних країн, і відповідним чином будує структуру дослідження. Яка є логічною і відповідає меті дослідження, полягає в з'ясуванні правової природи арешту морських суден на забезпечення морських вимог, розробці пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства з урахуванням позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн та правозастосовної практики в цій сфері, що, власне, і забезпечує цілісність дослідження.

Складність досліджуваної теми з одного боку, та відсутність у науці цивільного процесуального права загальноновизнаних узагальнюючих положень з досліджуваної теми, дають значний простір для наукового пошуку, а, відтак, і можливості для отримання науково нових результатів.

Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлено внутрішньо узгодженою структурою дисертаційної роботи, яка складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У розділі 1 «Загальна характеристика інституту арешту судна» варто відмітити кропітку роботу дисертанта з опрацювання великої частини нормативного матеріалу на теоретичної літератури, аналіз яких дав змогу висвітлити в роботі особливості правового регулювання арешту судна на різних часових етапах. Шляхом дослідження прикладів іноземного законодавства, автор здійснив спробу визначити місце інституту арешту судна в системі права України.

Зокрема, заслуговує на увагу запропонована автором класифікація арештів морського судна в залежності від різних критеріїв: територіальності дії нормативного акту, на підставі якого здійснюється арешт судна; мети забезпечення; застосовуваних норм права; виду судового органу, що здійснює арешт; спрямованості морських вимог; обставин виникнення морської вимоги (с. 63-65). Особливе значення має вид класифікації арешту морських судів: 1) в залежності від мети забезпечення на: арешти з метою примусу боржника видати у встановленому міжнародним і національним правом порядку кредитором забезпечення, тобто забезпечення позову; арешти морських суден з метою забезпечити приведення у виконання рішення суду про задоволення вимоги до судновласника.

2) в залежності від норм права, які застосовуються під час арешту морських суден: арешти морських суден на підставі цивільного права; арешти морських суден на підставі норм національного морського права; арешти морських суден на підставі міжнародного морського права.

Особливий інтерес викликає авторське визначення арешту судна як комплексного (матеріального та процесуального, приватно та публічно-правового) інституту, норми якого регулюють відносини між особою, що

заявляє морську вимогу (кредитором) та особою, до якої така вимога пред'являється (боржником), а також між такими особами та судом (органом, уповноваженим законодавством відповідної держави вирішувати питання, пов'язані із арештом судна) та який за своєю функцією є спеціальним заходом впливу на боржника шляхом звернення до суду або іншого правозастосовного органу, що дозволяє кредитору на будь-якій стадії процесу, а за законодавством більшості країн і до його початку, примусити боржника на законних підставах без визнання відповідальності, відмови від засобів захисту або права на обмеження відповідальності з його боку надати забезпечення в зручній для кредитора і у встановленій законом формі і забезпечити розгляд спору по суті в конкретному суді із застосуванням національного законодавства держави, в якій було здійснено арешт судна (с. 77).

У Розділі 2 «Особливості провадження за вимогою про арешт судна» здійснено розмежування понять «юрисдикція», «компетенція» та «підсудність», в ході якого автором на с. 90-93 доречно обґрунтовано, що по-перше, підсудність є частиною судової юрисдикції, вони відносяться між собою як окреме та загальне. По-друге, повноваження як елемент судової юрисдикції спрямовані на провадження судових справ незалежно від їх інстанційності. Тобто юрисдикція вказує на систему судів (загальну, господарську, адміністративну тощо), а не на конкретний судовий орган, який визначає підсудність. По-третє, йдеться виключно про повноваження суду щодо розгляду й вирішення справ саме як суду першої інстанції. Резюмуючи зазначене дисертант доходить висновку, що в контексті справ, предметом яких є арешт судна доцільно використовувати термін «підсудність», яка є частиною цивільної юрисдикції.

У Розділі 3 «Особливості провадження у справах про арешт морських суден у зарубіжних країнах» викликає інтерес проведена аналітична робота емпіричного матеріалу та нормативних актів країн континентальної системи права на предмет запозичення окремих положень з метою врегулювання колізій в національному праві з питання арешту суден.

Безумовно, суттєвим внеском дисертанта в ході проведеного дослідження є викладені та запропоновані ним пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання арешту судна в Україні до Кодексу торговельного мореплавства (с. 180-182).

Власне можна сказати, що дисертація М. В. Мурзенка виправдовує такі очікування і містить досить значну кількість положень, які можна позитивно охарактеризувати з точки зору їх наукової новизни, оцінити рівень наукової новизни результатів дисертаційного дослідження як цілком достатній для праць такого рівня.

Вищенаведене дає підстави стверджувати про належну обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, викладених у дисертації Мурзенка Максима Володимировича. Достовірність і обґрунтованість наукових положень дисертації досягнута, насамперед, за рахунок застосування різних підходів і методів дослідження, а також вивчення значного масиву вітчизняної і зарубіжної літератури та нормативно-правових документів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що за своїм характером і змістом дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці спеціальним дослідженням арешту суден за морськими вимогами як комплексного матеріально-процесуального інституту, в якому проаналізовано інститут арешту морського судна на забезпечення морських вимог в його процесуальному аспекті, обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автор, провівши доктринальний аналіз, теоретичне узагальнення, запропонував нове вирішення наукового завдання цивільно-процесуального права, що полягає в обґрунтуванні теоретичних положень, розробці на цій основі рекомендацій з правового врегулювання положень арешту судна як правового засобу забезпечення морських вимог.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження. Аналіз змісту роботи дозволяє констатувати, що сформульовані у ньому висновки та пропозиції можуть слугувати основою у науково-дослідницькій сфері – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем правового регулювання арешту морських суден за морськими вимогами; у правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України в сфері арешту морських суден з урахуванням позитивного законодавчого досвіду окремих зарубіжних країн; у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування актів чинного цивільного законодавства України в частині реалізації права на арешт морського судна за морськими вимогами; у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес», «Морське право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін, розробці тематики кваліфікаційних робіт.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження М. В. Мурзенка висвітлено у шістнадцяти наукових працях, у тому числі: шести статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, одній науковій статті у зарубіжному періодичному виданні, восьми тезах доповідей на науково-практичних конференціях та конгресах, одній монографії.

Опубліковані статті достатньою мірою відображають зміст всіх розділів дослідження. Основні положення, що містяться у дисертації, повністю відображені в авторефераті.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, належний теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити **певні зауваження** щодо окремих положень роботи, які, носять дискусійний чи спірний характер, потребують певних уточнень та додаткової аргументації автора.

1. У першому розділі забагато уваги приділено дослідженню міжнародних нормативно-правових актів, що робить підрозділи 1.1 та 1.2 змістовно схожими. Зрозуміло, що така кількість опрацьованого матеріалу свідчить про кропітку роботу автора, але у той же час серед їх величезного масиву втрачається цивільно-правова направленість роботи, норми міжнародного права виходять на перший план, відсторонюючи таким чином норми цивільного законодавства. Таким переліком міжнародних документів автор підкреслює міжнародний характер арешту судна, тим самим нівелюючи цивільно-правовий аспект.

2. У підрозділі 1.2 роботи дисертант слушно звертає увагу на проблему відсутності законодавчого закріплення поняття арешту як заходу забезпечення позову, у т.ч. арешту морського судна на забезпечення морських вимог. І хоча автор досліджує сутність вказаного, проте власного його визначення не пропонує. Крім того, визначаючи правову природу арешту як виду забезпечення позову у порівнянні з іншими видами арешту як засобу забезпечення (стор. 56-60), здобувач, на жаль, так і не визначив поняття та ознаки арешту морського судна. Разом з тим, їх визначення надало б можливість більш комплексно підійти до визначення категорії «арешту морського судна як засобу забезпечення».

3. У підрозділі 2.1 автором вірно сформульовано висновок, за яким на арешт судна за морськими вимогами мають розповсюджуватись загальні норми щодо інституту забезпечення позову, якщо законом не передбачено інше (с. 98). Аналізуючи застосування арешту морського судна як заходу забезпечення позову автором не розкрито співвідношення понять «морська вимога» та «позовна вимога» в контексті досліджуваних питань.

4. В третьому розділі роботи автором слушно зазначається про притаманність країнам системи континентального права правової конструкції позову *in personam*, а англо-саксонської – позову *in rem*, проте відсутній висновок щодо їх співвідношення та доцільності запозичення окремих елементів позову *in rem* з метою вдосконалення українського законодавства. Можливо необхідно було б розробити конкретні пропозиції щодо удосконалення цих положень чинного законодавства.

5. Беручи до уваги те, що дисертаційне дослідження виконувалося на стику цивільного права з цивільним процесуальним правом та

господарським правом, більшу увагу необхідно було б приділити проблемі розмежування відповідних правовідносин, які формуються під час здійснення діяльності. Результатом такого розмежування, можливо повинно було б стати передбачення в структурі дисертації, одного підрозділу який був би присвячений розгляду видів правових відносин, що виникають в процесі накладення арешту на морське судно на забезпечення морських вимог та звільнення його з-під арешту.

6. У своєму дослідженні Мурзенко М. В. веде мову про інститут арешту судна, який є комплексним. Зазначене твердження є спірним та потребує додаткового обґрунтування, оскільки виходячи з положень теорії держави та права інститут права це сукупність відносно відособлених правових норм у рамках певної галузі (галузей) права, що регулюють певну групу (вид) взаємозалежних суспільних відносин. Це система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм. Крім того, автор на с. 133 дисертаційного дослідження зазначає, що арешт судна та звільнення його з-під арешту регулюються загальними нормами щодо скасування та заміни заходів забезпечення позову. Бажано було б під час публічного захисту дисертації висловити свій погляд на зазначену ситуацію та надати додаткове пояснення.

Разом з тим, висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Мурзенка Максима Володимировича, її наукову та практичну цінність, оскільки у переважній більшості є дискусійними, носять характер побажань та можуть слугувати підґрунтям подальших наукових дискусій.

Автореферат дисертації ідентичний її основним положенням і повністю відображає результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України, виконано державною мовою, рукопис оформлений у відповідності до вимог державного стандарту.

Висновок. Вивчення змісту дисертації та автореферату дисертації дають можливість стверджувати, що дисертаційна робота Мурзенка Максима Володимировича «Арешт судна як правовий засіб забезпечення морських вимог (процесуальні аспекти)» є самостійним, завершеним⁸ науковим дослідженням, котре має суттєве значення для розвитку вітчизняної доктрини цивільного процесуального права та удосконалення законодавства. Дисертаційне дослідження містить обґрунтовані висновки та пропозиції, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання, яке полягає у розробці теоретичних положень щодо арешту судна на забезпечення морських вимог як комплексного правового інституту, визначення шляхів впровадження відповідних наукових розробок, зокрема, шляхом внесення змін до чинного законодавства, відповідає паспорту спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, а також вимогам Порядку присудження

наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року. Дисертація виконана з актуальної теми, отримані результати мають як практичну, так і наукову значимість, а її автор – Мурзенко Максим Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
та процесу Харківського
національного університету
внутрішніх справ**

Аріна САВЧЕНКО

«08» 04 2021 року